

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

פטר חמור

- שצו -

נמסר בש"ק פ' בא ה'תשע"ה

בשבת פרשת יתרו יאחר השיעור ויחל אי"ה בשעה 9:15 בלילה ויהיה בענין:

ט"ו בשבט לענין שביעית

השיעור יאמר לעילוי נשמת הרב קלמן זאב לזין הי"ד, שהיה ממשותפי השיעור.

בברכת התורה

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

התנאה בירושה

א 'וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו'.

הנה נחלקו תנאים (בברייתא בכורות ט:): האם פטר חמור אסור בהנאה עד שלא נפדה אם לאו. רבי יהודה אסור בהנאה ורבי שמעון מתיר. ואמרו בגמרא דהא דתנן חמורה שלא ביכרה וילדה זכר ונקבה [ואין ידוע מי יצא ראשונה] מפריש טלה והוא לעצמו - רבי יהודה היא, שלכך מפריש טלה כדי לאפוקי איסוריה מיניה, אבל לרבי שמעון אין צריך להפריש. והקשה מהרי"ט אלגאזי (בהלכות בכורות אות ד) הלא במשנה להלן (יב:) פליגי חכמים ורבי אליעזר במפריש שה לפדיון פטר חמור ומת השה, האם חייב באחריותו כחמש סלעים של בן, אם לאו. וקיימא לן כחכמים שאינו חייב באחריותו. הרי מתבאר מזה שעיקר מצות פדיה הוא בהפרשה וכיון שהפריש קיים מצוותו ומעתה אינו חייב באחריותו. וא"כ אפילו לרבי שמעון המתיר פט"ח בהנאה, יש לו להפריש טלה לעצמו מחמת הספק כדי לקיים מצות פדייה, וככל ספק במצוה דאורייתא. [בשלמא אם המצוה מתקיימת רק בנתינה, מובן שאינו צריך להפריש, כיון דליתן אינו חייב מספק, דמצוה שבממון היא, על כן מה תועלת יש בהפרשה, אבל כיון דקיי"ל כחכמים שכבר בהפרשה יצא ידי מצוותו, מה טעם לא יפריש מספק גם לרבי שמעון].

ותירץ המנחת-חינוך (כג), וכבר תירץ כן המהריט"א עצמו להלן (פ"ב ב, ד) דהא דסבירא להו כרבי יהודה שפטר חמור אסור בהנאה היינו משום דסבירא להו כרבי יהודה שפטר חמור אסור בהנאה והרי בהפרשה איכא חלות פדיון להפקיע איסורא מיניה, אבל לר"ש שמוותר בהנאה הרי לא חל בהפרשה כלום, ולדידיה הפדיון נעשה רק בנתינה לכהן, וא"כ בספק שאינו חייב ליתן כך אין צריך להפריש, דההפרשה לר"ש לאו כלום היא.

ע"פ דברים אלו יישב המנ"ח (סוף כב) קושיא נוספת. הנה שיטת הרמב"ן (בספר המצוות שרש יב) למנות ההפרשה והנתינה בתרומות ומעשרות בשתי מצוות - דלא כהרמב"ם שמנאן באחת - כיון שההפרשה היא ענין נפרד מהנתינה; להתיר את איסור הפירות הטבולים. וקשה אם כן לפי מאי דקיימא לן כרבי יהודה דפט"ח אסור בהנאה, הלא הפרשת השה היא ענין לעצמו של הפקעת איסור החמור, ומלבד זאת יש מצות נתינה לכהן, ואם כן מדוע לא נמנות בשתיים; הפרשת השה והנתינה לכהן.

ובתב המנ"ח שלפי מה שביאר בדעת ר' יהודה שהמפריש פדיונו אינו חייב באחריותו - הרי שעיקר המצוה הוא בהפרשה, ואילו הנתינה לכהן הוי מידי דממילא, שהודיע הכתוב שהפדיון ניתן לכהנים ככל שאר מתנות כהונה. [ואמנם בפרשת בא לא הוזכרה הנתינה כלל אלא מצות הפדיה בלבד, כי היא עיקר המצוה. וגם בענין דמתנות כהונה בפר' קרח נאמרה זו כזכות הכהנים ולא כמצוה המוטלת על הבעלים ליתן להם], וכמו שכתב הרמב"ן שם

א המהריט"א השה זאת לפדיון הבן דלכ"ע אין איסור בן קודם פדייה, והתם אין בהפרשה קיום מצוה אלא בנתינה לכהן, כדברי התוס' מו: וה"נ בפט"ח לר"ש. ואולם שיטת הרא"ש (וכן דייקו מרש"י שם, וכן נפסק להלכה ביו"ד שו"ט), שאף בפדיון הבן יש הפרשה לעצמו, כגון כהן שהניח בן חלל ומת האב לאחר שלשים יום קודם שפדה את בנו - כתב הרא"ש שהבן מפריש חמש סלעים לעצמו. הרי מבואר שיש מצות הפרשה אף אם מותר בהנאה. וא"כ הדרה קושיא לדוכתה לשיטת זו, דה"נ יפריש שה לעצמו.

ונראה לקיים היתרון אף להרא"ש בסגנון זה: יסוד פלוגת ר"ש ור"י הוא במהות מצות פדייה [בין בבן בין בפט"ח], לר"ש אין פדיון אלא בנתינה [שהרי הפדיון מותר וכל מצוותו הוא ענין שבממון], על כן כשאין נתינה אין טעם בהפרשה, אבל לר"י הפדייה בכל מקום נבחנת כמצוה לעצמה [ומפני הנהגה זו נקט שהחמור אסור דאין לך דבר שהקפידה עליו תורה להיפדות בדבר מסוים ומותר], הלכך אף בבן ידלפינן מקראי דהבן לא נאסר, מ"מ עצם מצות הפדיון היא מצוה איסורית, כהפרשת מעשר.

אודות בשר חטאות ואשמות וחזה ושוק בשלמים, שנתנתם לכהן אינה באה בלשון ציווי על הנותן ולכך אינה נמנית כמצוה, אלא זכות היא שזיכתה תורה את הכהנים משלחן גבוה. הכי נמי הכהנים זכאים בפדיון פטר חמור, אבל עיקר המצוה המסוימת של פטר חמור הוא לפדות החמור [או לערפו], והפדייה מתקיימת בהפרשה.

[דקדוק בלשון הרמב"ם]

לאור זאת יש להעיר על דקדוק לשון הרמב"ם, בהגדירו את מצות פטר חמור ברמזי המצוות שבמשנה תורה (בפתיחת הלכות בכורים) כתב: 'לפדות פטר חמור וליתן פדיונו לכהן' - הכליל הנתינה לכהן בעיקר הגדרת המצוה. והלא כפי האמור נראה שהנתינה אינה ממצות הפדיון אלא דין כללי הוא של נתינת המתנות לכהן, שעל כן משהפריש ופדה שוב אינו חייב באחריותו, ומה ראה הרמב"ם לפרש הנתינה לכהן בהגדרת המצוה.

ובי תימא דאין לנו לדקדק בכל כהאי גוונא - לא כן הוא, דאדרבה לשונות הרמב"ם בכל כיו"ב בדקדוק הם באים; במצוות תרומות הגדיר הרמב"ם (ריש הל' תרומות) 'להפריש תרומה גדולה' 'להפריש תרומת מעשר', ואילו לענין מעשר כתב (ריש הל' מעשר) 'להפריש מעשר ראשון בכל שנה ושנה משנת הזריעה וליתנו ללוים'. וכן במעשר עני (ריש הל' מתנות עניים): 'להפריש מעשר לעניים'. הרי שבתרומות הזכיר ההפרשה בלבד ובמעשרות הזכיר גם את הנתינים. ובאור שינויי הלשונות נראה על פי מה שכתב במרגניתא טבא (על סה"מ"ז שורש יב) דברים נכוחים, שבתרומה עיקר המצוה היא ההפרשה, להרים תרומה לה' מן הפירות, וקנאה ה' ונתנה לכהנים, וא"כ הנתינה לכהן היא המסתעפת מעיקר המצוה דהיינו ההפרשה [עכ"פ לשיטת הרמב"ם שהנתינה אינה מצוה לעצמה]. לא כן במעשר, יסוד המצוה הוא ליתן מעשר ראשון ללוים [ולא להפרישו לה' והוא זיכה בו את הלוים], וכתוצאה ממצות הנתינה אמרה תורה שהפירות טבולים למעשר וצריך להפריש אותם מהם². וכן י"ל במעשר עני, עיקר המצוה היא הנתינה לעניים ואילו ההפרשה באה כמו אמצעי ודבר מקדים לנתינה³.

ואם כן, הרי לכאורה בפטר חמור לא היה לו להרמב"ם להזכיר בהגדרת המצוה את הנתינה לכהן, שהרי לפי המתבאר בדעת הרמב"ן, וכפי שפירשו מהריט"א ומנ"ח בפירוש סוגית הגמרא, הנתינה אינה מצורת מצות הפדיון אלא דינא דממילא היא, דלאחר שפדהו זיכתה תורה את הכהנים באותו פדיון [אם הוא קיים], אבל מצות הפדיון מתקיימת בהפרשה⁴.

ב וע' בהרחבה בשיעור קיה.

ג במרגניתא טבא נקט שמעשר עני כתירומו דקנאו ה' ונתנו לעניים. אבל לפי מה שמבואר כאן לדקדק בלשונות הרמב"ם ברמזיו, נראה דמעשר עני כמעשר ראשון הוא, שהנתינה מעיקר המצוה. וכפי שיבואר בפנים להלן מהירושלמי. [ואף אם נאמר כהמרגניתא-טבא, יש להיטות בדקדוק הלשונות, ד"ל בלשון 'להפריש מעשר לעניים' לאו לאורוי על הנתינה אלא לפרש מהותו וענינו של המעשר. ולא דמי ללשון 'וליתנו ללוים' שבמעשר ראשון. וכלשונויו במנין המצוות הקצר שקיצר ככולם וכתב 'להפריש תרומה גדולה לכהן', 'להפריש מעשר דגן ללוים' וכו'].

ד תדע שכן הוא, שהרי מברכים בשעת הפדייה ולא בשעת הנתינה ככפדיון הבן - כי מיד בשעת הפדיון נגמרה המצוה וכמוש"כ הראשונים (עתוס' בכורות יא. ד"ה והלכתי; תשו' המיוחסות לרמב"ן קפט). [ולר' אליעזר דס"ל כל עוד לא נתן השה לכהן לא חל הפדיון והחמור אסור בהנאה, ואם מת החמור - השה נשאר אצל בעליו (כמבואר בדף יב:), נראה דלא יכרך בהפרשה אלא בנתינה כמו בפדיון הבן. ומ"מ מודה שבספק מפריש שה לעצמו כדאימא תתם - כי בספק שאין מצוה נתינה מודה שנשלמת המצוה בהפרשתו].

[הפרשת טלה אחד לכמה ספקי פט"ח]

במציאות האמתית אם קנה קרקע אם לאו, ולא באפשרות מימוש הבעלות בפועל.¹

מהות פעולת הפדיון, 'איסורית' או 'ממונית'

ע"ז סמך הנחה זו יש לבאר שיטת רש"י, וכפי שכתבו הנך תלמידי רבנותא גופייהו (הגרש"ש"ק בשערי ישר שם; חזו"א בכורות יז,ה; והרחיב בקה"י בכורות א), דהנה בכל פדיון פטר חמור איכא תרתי; הפקעת האיסור מהחמור [לר' יהודה], וזכית הכהנים בטלה. ויש לחקור האם שתי חלויות אלו יכולים להחלק או בעצם הם דבר אחד, דפקיעת האיסור נעשית ע"י זכית הכהנים בשה ואי אפשר להא בלא הא. ויש לומר דבהא פליגי רש"י ור"ת; רש"י סובר שהפדיון הוא תוצאה של היכנסות הטלה להיות ממון הכהנים, ואם כן מה דמהני הפדיון בספקות להפריש טלה לעצמו, זהו רק מצד שהכהנים זוכים בבעלות-דקמי-שמיא לפי הצד שיש כאן פטר חמור, שהרי בבעלות-בפועל אינם זוכים כלל. ועל כן מובן שאי אפשר לפדות פעם שנית באותו טלה, דהוי תרתי דסתרי, שהרי כבר זכו הכהנים בבעלות האמתית [אם הוא פט"ח] בפעם הראשונה. ואילו ר"ת סובר שיש פדיון גם בלא חלות ממונא דכהן, ושפיר מצי לעשות מעשה פדיון בלא זכות הכהנים.²

וישראל שירש פט"ח מכהן; קושית הקהלות-יעקב

א"א שחזר והקשה בקה"י מהא דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב (בכורות יא). ישראל שהיו לו עשרה פטרי חמורים שנפלו מבית אבי אמו כהן, ואותו אבי אמו כהן נפלו לו מבית אבי אמו ישראל [שעל כן נתחייבו בפדיון, שאילו נולדו אצל הכהן הלא בהמתו פטורה מפדיון] - מפריש עליהן עשרה שיין ומעשרן והן שלו. הרי חזינו דאיכא פדיון בלא הקנאה לכהנים, דאם נימא דחל בהכרח דין ממונא דכהן, אמאי השה שלו והלא זר הוא, ובשה הרי לא זכה אבי אמו מעולם כדי שיורישנו לו.

[נתינת הפט"ח לכהן]

א וכדי לבאר הענין, עלינו לחקור תחילה האם יש זכות מסויימת לכהן בפטר-חמור קודם פדיון. הנה מהרא"י (בפסקים וכתבים רלה) כתב להסתפק האם יוצא בנתינת הפט"ח לכהן בלא פדיון אם לאו. ומאי דמספקא ליה פשיטא לרדב"ז (בתשובה תצו) שיוצא ידי חובתו. וכתב לשמוע כן מדאמרין (בבכורות יב) דלא יתן לכתחילה את הפט"ח לכהן אא"כ פדאו הכהן בפניו, שמא לא יחוש הכהן לפדותו כי מורה בו היתרא לומר כיון שהשה שאפריש יהא שלי, למה לי לפדותו. על כן חוששים שמא יישאר החמור באיסורו. פשטא דמלתא משמע שבכך שנותנו לו קיים המצוה, שלכך מותר לו לכתחילה ליתן לו אם פודהו הכהן בפניו. וכן נקט בסברא בעל התוי"ט (בדברי חמודות הל' פדיון בכור א), וכן הסכימו הריט"א (פ"ק ח) והברכי-יוסף (יו"ד סוס"י שכא).

ה ע"ע בענין זה בשיעור פ אות ג.

¹ יש להעיר דבפרשת בא נאמרה להם הפדיה ועדיין לא נתקדשו הכהנים, והרי שמצות פדיון קיימת גם בלא זכית הכהנים. ובמש"ח (בא יג,ג) פירש בזה פשט המשנה דמספק מפריש לעצמו שנאמר ופטר חמור תפדה בשה, כלומר מהאי קרא גופא שנאמר קודם קידוש הכהנים, מוכח שיש פדיון בהפרשה לעצמו. אמנם רש"י שם פירש המשנה 'שנאמר וכו' - דארישא קאי. ויתכן דאילו לשיטתו שא"א לפדיון בלא זכות הכהנים, א"כ על כרחך שאין ללמוד מהמצוה קודם שנבחרו הכהנים. [וכמו שצריך לומר לר' שמעון שלדורות אין פדיון לעצמו ואילו שם היה פדיון]. אולם ברא"ש (אות י) מבואר שפירש המשנה דלא כרש"י אלא אסיפא קאי, ויש לפרש כהמש"ח, ולשיטתו אכן יש קיום פדיון בפנ"ע, כדמשמע בלשוננו (אות יד) דס"ל כר"ת, וכמו שפסק בנו בכור יו"ד שכא.

ב והנה דעת רבנו תם (בתוס' בכורות ד: יא.) שמי שיש לו כמה ספק-פטרי-חמור, פודה וחוזר ופודה באותו טלה, שהואיל ומפריש לעצמו והריהו שלו, מדוע לא יוכל לפדות בו פעם נוספת. אבל מרש"י (ד: ד"ה תנאי ט, ד"ה ופודה בו וד"ה שני זכרים) משמע דלא סגי באחד אלא מפריש טלאים כמנין הספקות. וטעמו צריך באור.

ולכאורה היה אפשר לומר שנחלקו בחקירת קונטרס הספקות (א,ח) בכל ספק ממון דדיינין המוציא מחברו עליו הראיה, האם המוחזק נידון כבעלים-ודאי באותו ממון, כי כן נפסק הדין בהחלט שהממון שייך למוחזק בו, או דלמא מספק לא מפקינן מיניה אבל אינו שלו ודאי. ונפקא מינה לקדש בו את האשה וכד'. ויש לומר שרש"י סובר כהצד האחרון ולכך כשמפריש שיה על הספק אעפ"י שהשה נשאר אצלו מכל מקום אינו אלא ספק-בעליו, על כן אין יכול לפדות בו בשנית, כי שמא השה שייך לשבט הכהנים.

א"א שכבר הוכיחו האחרונים לפשוט ספקא דהקונטרס-הספקות מהסוגיא בב"מ (ו-י) בהא דאמרין הספקות [- טלאים שפדו בהם ספק-פט"ח] נכנסים לדיר להתעשר מעשר-בהמה, והלא במעשר נתמעט הספק כדאמרין 'עשירי' ודאי ולא עשירי ספק - וא"כ מוכח מזה דמחזיקין הספקות ביד הישראל בתורת ודאי ואין לכהן שום צד זכיה בהם ולכך אותם ספקות הנשארים ביד הישראל חייבים במעשר בהמה מודאי. ואם כן שוב צ"ב בדעת רש"י, וכבר הקשה כן הרי"ט אלגאזי (בפ"ק ח), מדוע אינו יכול לפדות בשה אחד כמה ספק-פט"ח, הלא השה שלו בתורת ודאי.

והנה האחרונים (חמדת שלמה א ב; המאיר לעולם, ועוד) הקשו בהא דאמרין בב"ב (פא) הקונה שני אילנות, הואיל וספק אם קנה קרקע אם לאו - מביא ביכורים ואינו קורא, שמא קנה קרקע ונתחייב ושמא לא קנה ואין יכול לומר 'האדמה אשר נתתה לי'. וקשה, כיון דמספק אנו משאירים הקרקע ביד מרא קמא, הרי למעשה הקרקע בודאי אינה של הלוקח, והוי כקונה אילן אחד שלא קנה קרקע ואינו מביא ביכורים כלל. והרי לכאורה נידון זה תלוי בחקירה הנ"ל האם המוחזק נידון בעלים-ודאי או ספק, והלא מהסוגיא בב"מ מוכח שהוא בעלים-ודאי כנ"ל, ואם כן כיצד נפרנס הדין דבשני אילנות מביא ואינו קורא.

ופירשו הדבר שלשה מגדולי רבותינו, הגרש"ש"ק (בשערי הו, ואילך) החזו"א (אה"ע לט,ג) וקה"י (ב"מ יא), ותורף דבריהם שיש להבחין בין בעלות-בפועל לבעלות-האמתית כלפי שמיא, שאף כי המוחזק נידון בעלים-ודאי זהו רק לענין הדינים התלויים בבעלות שבפועל וכגון לקידוש אשה, דהואיל ואנו מחזיקים אותו כשלו לכל דבר וענין כל עוד לא נתברר הספק, הרי ביכלתו לעשות בו כל דבר, ואף האשה המקבלת ממון זה, יש לה שליטה מלאה באותו ממון. ואולם הואיל והספק לא נפשט ויש אפשרות שיתברר בעתיד, בין בספקא דדינא בין ספק במציאות, הלכך כלפי שמיא יתכן שהבעלות האמתית היא של הצד שכנגד. [ואף שייסד הגרש"ש"ק בכ"מ שענין הבעלות היא השליטה בחפץ, וכל שאין לאדם שום שליטה שהיא על חפץ מסויים איננו שלו, וכזה דיוטו של ים ותרנגולת שמרדה - הכא שאני כיון שהספק עדיין לא הוכרע ויתכן בו הכרעה, על כן יש כאן צד בעלות אמיתית]. וכיון שכן מובן מדוע הלוקח מביא ביכורים, שהואיל וכלפי שמיא יתכן שהקרקע שלו [גם אם בפועל אנו משאירים אותה כעת בבעלות המוכר כודאי], הרי לפי צד זה מחויב הוא בביכורים, כי הדבר תלוי

והוא ברוך-הוא נתנו לכהן, ולפיכך פודהו הישראל ממנו. וכיוצא בזה כתב (שצב) במצות פדיון הבן, שפודה אותו מיד הכהן.

וברור שמקור דבריו הוא מקרא מפורש בפר' קרח: 'כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובהמה יהיה לה'. אך פדה תפדה את בכור האדם ואת הבכור בהמה הטמאה תפדה'. וקרא מיירי גבי אהרן וזרעו הכהנים. הרי שהכתוב נתן את כל הבכורות לכהנים ('יהיה לה'), ולהם נאמר לפדות ('תפדה') עם הבעלים את בכור האדם ובכור בהמה הטמאה.

אמנם, ודאי בכור האדם אינו שייך לכהן קודם פדיון. ופשוט שגם אם אין פודים אותו, אי אפשר ליתנו לכהן [וכפי שכתב מהרא"י בתשובה הנ"ל לשואל ששאל על כך: 'בדווא היא דא'. ומה שנראה בפירוש הספורנו שהבן הבכור אסור בהנאה עד שיפדה - ודאי אין הדברים מכוונים להלכה], כמפורש בגמרא (בכורות ט: יב): שאין בו קדושה להאסר בשימוש חולין ובכלל הנאה]. וא"כ צריך באור ענין 'נתינת' הבכור לכהן וגדר 'פדיונו' ממנו.

ועוד זאת, הנוסח הנהוג בפדיון הבן על פי הגאונים, שאומר האב לכהן 'במאי בעית טפי וכו' - צריך להבין פשרו, והלא אין כאן שתי אפשרויות התלויות ברצון הכהן. ועוד נראה מכמה הלכות שאין זו נתינה בעלמא לכהן אלא תורת 'פדיון' וכלשנא דקרא".

והרחבנו לבאר במקום אחר (פרשת בא תשס"ז) שאם כי אין בפדיון הבן חלות 'פדיון' ממש, אבל טכסים המצוה דינו להעשות כמעשה פדיון. וכך הם דברי הרמב"ם בספר המצוות (עשה פ): 'שציונו לפדות בכור אדם, שיתן הדמים לכהן והוא אמרו בכור בניך תתן לי, ובאר לנו הנתינה הזאת איך תהיה, והוא שנפדנו מן הכהן וכאילו הוא כבר זכה בו ונקנהו ממנו בחמש סלעים. הוא אמרו 'אך פדה תפדה את בכור האדם. והמצוה הזאת היא מצות פדיון הבן'. הרי שהפסוק בפר' קרח לימדנו ענין זה של טכסים המצוה, שדינו להעשות כמעשה פדיון.

וטעם הדבר, כי בעצם הבכור הוא קודש לה' אלא שהתורה פדאתו בכך שציוותה ליתן חמש סלעים במקומו, נמצא שחיוב הפדיון הוא המהוה את הפדיון בעצם, ולא נתינתו בפועל. וכדוגמת מה שהאר"י הגרשז"א במנחת שלמה (ז) לבאר גבי תשלומי כופר בשור שהרג אדם, שאעפ"י שכתוב בו 'השור יסקל וגם בעליו יומת'. אם פפר יושעת עליו ונתן פדיון נפשו וגו' - אין הכוונה שיש חיוב מיתה בידי שמים בפועל אם לא נתן כופר, אלא שהיה ראוי להמיתו רק התורה החליפה את עיקר עונשו בחיוב כופר, מבלי שיהא הדבר תלוי ברצונו. הכי נמי הבכור היה צריך להתקדש אלא שהתורה הפקיעה קדושתו בחיוב של פדיון, והנכסים משועבדים לפדיון מיד, מבלי שיהא הדבר תלוי ברצונו. [דוגמא זו הביא הגרש"ז שם ללמד ונמצאנו למדים עליה. ואם כי לענין כופר אין הדבר ברור, וכמו שעמד בעצמו על כך מכמה מקומות - ויתכן שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים - מ"מ הדוגמא שהביא שרירה וקיימת].

והואיל ועיקר המצוה והחיוב בא כפדיון לבכור, על כן ציוותה תורה שמעשה המצוה יהא בצביון של מעשה פדיון ולא

ואולם הגאון בעל אור גדול (בייתרון האור' שבסוף המשניות ספ"ק דבכורות) נטה מדבריהם ופירש דהא דקאמרינן שנותן לכהן, לא שמקיים בזה מצוה אלא הכהן בפדיונו מקיים מצות הפדיון, וכמו דשרי לאדם למכור פטר חמורו לישראל אחר שיפדה הוא, ואין בכך ביטול מצוה [וכמו מוכר טבילים דהלוקח מפריש תרו"מ]. וכתב להוכיח כן בראיות נכוחות מסברא ומגמרא; מסברא - אילו היתה המצוה מתקיימת בנתינת החמור עצמו לכהן, לא מסתבר שתצוהו תורה על העריפה כשאינו רוצה לפדותו, שהרי יכול ליתנו בעצמו לכהן ולקיים בכך המצוה, ומדוע לצוותו על הפסד החמור גם לו גם לכהן לא יהא והלא זה נהנה וזה אינו חסר ומדת סדום היא זו - אלא ודאי אין בנתינת החמור קיום מצוה הלכך שפיר ציוותה תורה לערפו כיון שלא חפץ לפדותו¹.

וראיה מגמרא - הלא בהך סוגיא דישאל שירש פטרי חמורים מכהן, מבואר דלכך הוצרך רב נחמן לומר דין זה גם גבי מעשרות, ישראל שהיו לו טבילים שנפלו מבית אבי אמו כהן מעשרן והן שלו, דאי אשמעינן גבי טבילים - משום דאפשר לעשורי מיניה וביה דהא מנח (הלכך דוקא התם מעשרן והן שלו, דחשבינן כאילו אבי אמו כבר הפרישן וזכה במתנות וזה ירשן), אבל התם כיון דשה מעלמא בעי אתווי, מופרש וקאי לא אמרינן. והשתא, אם מהני נתינת החמור לכהן, הלא כבר נתקיימה אצל הכהן המוריש מצות נתינה שהרי החמור היה שלו, ומה טעם הוה ס"ד שצטרך ליתן הטלה לכהן, והרי הוא כיוורש תרומה מאבי אמו כהן - אלא מוכח שמצות הנתינה חלה רק על הפדיון ולא על הפט"ח גופיה, ושפיר ס"ד לומר כיון דשה מעלמא בעי, והרי לא ירש זה אלא החמור, ע"כ כשפודהו יצטרך ליתן השה לכהן.

אלא שעתה מוטל עלינו לבאר אמאי באמת סגי בהפרשת טלה לעצמו, והרי כפי האמור אין לכהן זכות מתנות בחמור, וא"כ מאי מהני מה שירש מאבי אמו כהן שיכול משום כך להפריש לעצמו - הלא דין הנתינה חל רק על הפדיון ולא על החמור עצמו, ואמאי היוורש את הפט"ח נפטר מחיוב הנתינה.

וכבר עמד על עיקר הסברא החזו"א (בכורות יז,א), וכתב דחשבינן שיש זכות לכהן בפט"ח כלפי פדיונו, שהרי הפט"ח מחייב ליתן לכהן שוה, וזכות זו יורש בן בתו הישראל, לכך מפריש השה לעצמו. אלא שהדברים טעונים פירוש, סו"ס איזו זכות מתוספת לכהן בחמור הלא החמור עצמו הוא ממון בעליו, והפדיון עדיין אינו קיים בעולם והישראל לא ירש הפדיון אלא את החמור, וא"כ איזו זכות ירש מאבי אמו להיפטר בגללה מהנתינה.

מהות ה'פדיון' בבכור אדם ובבכור בהמה טמאה

ד והנה בספר החינוך (כב) איתא בענין מצות פטר חמור, שלוקח ישראל שוה אחד ונותנו לכהן בפדיון בכור החמור שהוא להשי",

¹ לא הבנתי סו"ס"ם גם השתא אין מובן מדוע ציוותה תורה לערוף ולא ליתנו לכהן ויפדנו הכהן ויהא מותר לו והרי זה נהנה וזה לא חסר. וכי תימא דחסר מצות עריפה, הלא מותר ליתן לכהן כדי שיפדה ולא אמרינן מחסר מצוה הוא, וא"כ למה לא נחייבו לעשות כן. ועוד הלא הכהן גופא שקיבל פט"ח אם אינו רוצה לפדותו מצווה בעריפה - הרי שמצות עריפה אינה באה רק כקנס על שהפסיד ממנו של כהן אלא לעולם כענין או פדיה או עריפה, וא"כ ה"נ אמרה תורה כשהחמור בבית ישראל שאם אין מזומן לו כהן או שאין כהן חפץ בו חייב לעורפו.

תרע שהוה כן, דהלא אף אם נקוט שאין קיום מצוה בנתינת החמור מצד עצמו, הלא נראה לכאורה שיכול למכור לכהן החמור בשווי [עכ"פ לר"ש שמותר בהנאה. ושם אף לר"ן ולחורז' ולפדותו באותו מזומן שהכהן חייב לו (דהא לכאן אפשר לפדות גם בדבר שאין גופו מזומן, דהא אמרינן ט:)] דלא הקפידה תורה בשווי. ואעפ"י שהמקור שפודה בכל דבר הוא משום שלא יהא חמור מן הקדש (יא), מסתבר דאף קיל מן ההקדש שהרי משמע בגמ' שאין קפידא בדבר הפודה, ויכול לפדותו אף בקרקע ובשטר [ובנמ"ח נסתפק בזה], וא"כ ה"ה במזומן מופשט שהרי לא צריך חפצא להיתפס בו מיד, ומקיים בכך מצות פדיה. ואעפ"כ אמרה תורה מצות וערפתו ולא הצריכתי ליתן לכהן בתורת פדיון לעצמו.

ח ודבריו מתפרשים כטעמא דקרא. וכן דברי ערוך השלחן יו"ד שה"ל.

ט וכן יש לשמוע מדברי הרא"ש שיש תורת הפרשה בפדיון הבן, גם כשאין נתן לכהן - משום שצריך 'פדיון'. ועי' משיב דבר ח"ב פה וחי"ה נב שאם נתן חמש סלעים לכהן ואין ניכר בנתינה שהוא לפדיון בנו - לא יצא י"ח. ועי' שפ"א בכורות ט:

בשווי, אבל לא אחרים הפודים. ופירש הטו"א טעם הדבר דהואיל וההקדש חל על פיהם קיל טפי לפדות בפחות משווי. ואם כן פטר חמור שקדושתו באה ממילא ולא ע"י הבעלים, אין יכולים לפדות [הלכך אין זו חומרא על ההקדש, דאף הקדש גופא בכה"ג שלא בא על ידי פיו, אין פודה אותו אלא בשווי]. ועוד צדד (באבני שהם שם) דמשום דביד הבעלים להישאל, לכך יש להם כח פדיה אף בפחות משווי, משא"כ בקדושה שאינה על פיו. והאחרונים הקשו על טעמים אלו. ויש מי שפירש טעם אחר: דדוקא בהקדש מצי לחללו על פחות משווי משום דאין אונאה להקדשות, משא"כ בפט"ח דאיכא אונאה לכהנים, לא נאמר בו הך הלכתא הלכך צריך לפדות בשווי דוקא (עפ"י הגר"ס שפירא, ב'מסגרת זהב' שבסו"ס דבר אברהם ח"א). וגם על טעם זה הקשו מכמה צדדים (ע' זכר יצחק ע-עא).

והגר"י מפוניב' (בזכר יצחק עא) פירש באופן אחר: הנה בהקדש מצינו שני אופנים שיוצא לחולין; דרך מקח ודרך חילול, כדאמרין בסוכה (מ:), ופרש"י מקח - כשמוכר ההקדש לאחר. חילול - כשהבעלים גואלים. הנה משמע ששני ענינים נפרדים יש בפדיון: האחד, כשהבעלים בעצמם פודים, שאז אין זה כלוקח מהקדש אלא שנתנה תורה רשות לבעלים המקדיש לחלל את הקדשו על דבר אחר, וזכות מיוחדת היא לבעלים ולא לאחר. ומלבד זאת יש אפשרות של לקיחה מיד הקדש ונתינת דמים עבורו, והואיל והדמים נתפסים בקדושה ע"י אמרה תורה שההקדשה הראשונה מתחללת. והנה הדין שהקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה, זה נאמר רק בחילול, שהקדושה יכולה להתחלל על חפץ אחר גם אם אינו באותו שווי, אבל מקח אי אפשר שיחול שלא בשווי [אלא אם כן בגוונא דדיינינן אין אונאה להקדש, כגון בטעות].

ע"ז כן בפדיון פטר חמור, הואיל ואין שם קדושה המתחללת ועוברת על הדבר שפודה בו, אם כן מה דמדמינן להקדש שיש בו פדיון בשווי, אינו מתורת 'חילול' שבהקדש, שזה אין שייך אלא בהעברת קדושה מדבר לדבר, אלא מתורת 'מקח' הוא שנותן דמי הדבר להקדש או לכהן וע"כ יוצא הדבר מקדושתו ואיסורו. והלא במקח אין ההקדש יוצא לחולין אלא בשווי. עד כאן מדברי הגר"י.

וזב"נ ללמוד מדבריו המאירים על מהותו של פדיון פט"ח, שאינו חילול והפקעת איסור גרידא, אלא כפדיה ומקח מרשות הכהן לרשות ישראל. ולכאורה הדבר תמוה שהרי הפט"ח אינו שייך לכהן וא"כ ממי הישראל קונהו ומה דרך מקח יש בזה, ומוכח ככל האמור שהפט"ח כמו קנוי לכהנים [לענין דין הפדיון] ומהם פודה הישראל על ידי נתינת שוה או שווי.

יא ונראה שכן מוכח בתוס' ב"ק (סח:) שהקשו כיצד יכול לחלל פט"ח של חברו, ומ"ש מחילול נטע רבני דבעי שיהא ברשותו כדי שיוכל לחללו. ותירצו כיון דפט"ח אסור בהנאה הוי כמו הקדש לענין זה שיוכל כל אדם לפדותו. והלא בהקדש הטעם שיוכל לפדותו, פירוש שם, משום שיוצא מרשות בעלים לרשות הקדש [וא"כ הוי ככל אדם הקונה מן ההקדש]. א"כ משמע דה"נ בפט"ח הוי כקונה מאת ההקדש או הכהנים, ולא מתורת דרך חילול. ובחזושי הגר"ח (מעש"ש ח:), כתב לתרץ קושיית התוס' דבמעש"ש חילולו חל מדיון קנין כסף וע"כ בעי שיהא ברשותו, משא"כ פדיון פט"ח שאין השה נתפס תחתיו אין בפדיון שום מעשה קנין אלא הפקעת איסורא בעלמא, הלכך אין זה שייך לבעלים דוקא. הרי סברתו היפך סברת הוכר". ואמנם מובן שהתוס' לא תירצו כן שהרי מוכח שנקטו שפדיון פט"ח כקנין הוא ולא כהפקעת איסורא כאמור. ולפי הסברא המבוארת נראה שיש לתרץ קושיית הטו"א גם אם נקוט שאין חילוק בין חילול המקדיש עצמו לאחר [וכמו שנקט המנ"ח בדעת הרמב"ם], דהנה אם יאמר אדם על פט"ח שיהא פדוי על שוה או על דבר אחר ובעתו שענין פדיון פט"ח הוא כחילול מעש"ש על מטבע שנשאר בידו החפץ והוא רק מעביר קדושה מחפץ לחפץ - מסתבר דלא עשה כלום, משום שמהות פדיון פט"ח הוא שחל על הטלה דין ממון כהן [ואף בגוונא שזכה בעצמו בממון זה מדיון ירושה כמבואר להלן]. וא"כ כשפודה חמור שוה מנה על פרוטה הרי זה ממש כחילול מעשה, דהיינו העברת קדושה מחפץ לחפץ. ולכן רק בהקדש מהני העברת קדושה אבל בפט"ח הפדיון הוא ענין ממוני גרידא [והאיסור נפקע רק כתוצאה דמילא] וא"כ בענין דוקא בשווי. וכפי זה לא אמרו דלא יאה חמור מהקדש, דבכל פדיון אולין לפי ענינו.

נתינה בעלמא. והיא מצות קידוש בכורות - שמעשה הפדיון מורה על כך שהבכור היה צריך להתקדש לעבודה אלא שהוא נפדה (וכמבואר בדברי ר' אברהם בן הרמב"ם בפר' משפטים). ועל כן תקנו הגאונים נוסח זה, כדי שהמצוה תיעשה בטכסים של פדיון, כי כן היא צורת המצוה לעשותה.

וכשם שבפדיון הבן יש לבכור פדיון ממש בשורש הדברים [אעפ"י שאין חלות פדיון מצד האדם], ועל כן מצוותו להעשות בצורת 'מעשה פדיון', כך גם בפטר חמור זהו מהלך הדברים, שהרי בכור אדם ובכור בהמה נאמרו במקרא אחד, והבכורות כולם נתונים בעצם לה' כדכתיב 'כל פטר רחם לי', וה' נתנם לכהנים (י"היה לך), ואם כן בשורש הדין היה הפט"ח של הכהן, אלא שחיוב הפדיון מפקיע את בעלותו הגמורה.

א"א שלעומת בכור אדם שבו אין חלות פדיון רק טכסים פדיון בלבד, בבכור בהמה טמאה ישנה אף חלות פדיון, שהרי בכור אדם שמת לאחר שלשים - נשאר חוב ליתן פדיונו לכהן (בכורות מט), ואילו בפט"ח אם מת החמור אין צריך לפדותו, שהרי יש כאן חלות פדיון ממש ועל כן כשמת פקעה המצוה. וא"כ נראה שאף על פי שלמעשה החמור שייך לבעליו הישראל לכל דבר, אבל לענין מצות הפדיון גופא, הבכור שייך לכהן להיפדות ממנו ולהקנותו לישראל, וכפי שיבואר עוד.

דלכאורה אין מובן מה פשר פדיון זה שבפטר חמור, והרי לא מצינו פדיון לאיסורי הנאה להפקיעם מאיסורם. ועוד, הלא על השה לא חל שום דין כי הוא חולין גמורים - והיכן מצינו חילול ופדיון כזה, שאין נכנס דבר תחת הדבר האחר.

אך נראה שהאיסור-הנאה החל על החמור עניינו כעין הגבלה בבעלות על הבכור, כאילו אינו שייך לבעליו עד שייפדה מאת ה' [אשר נתנו לכהן]. ובזה שונה איסור-הנאה זה משאר איסורי הנאה, כפי שיבואר להלן. [דוגמא רחוקה, במה שדברנו עפ"י ד' הגרש"ז אודות קדושת שביעית שענינה הסתעפות והרחבת דין ההפקר של הפירות, שאין לאדם בעלות גמורה על פירות השביעית לעשות בהם ככל חפצו]. וכיון שכן, שפיר יש באיסור זה ענין פדיון, כי מהות הפדיון מתייחס בעיקרו לדין הבעלות, לפדותו מיד הכהן שהוא נחשב כשלו, והאיסור מסתעף מהבעלות ממילא, על כן ע"י הפדיון מהכהן מסתלק האיסור ממילא.

[פדיון שלא בשווי, בהקדש ובפט"ח]

ה והנה אמרין בגמרא (בכורות יא.) שאפשר לפדות פט"ח בדבר אחר בשווי אם אינו פודה בשה. לא אמרה תורה בשה אלא להקל עליו - לפדות בו אף בפחות משווי - אבל לא להחמיר עליו, שלא יאה חמור מן ההקדש. ובטורי אבן (מגילה כג:) כתב להוכיח מסוגית הגמרא שאף בדיעבד אם פדה בדבר אחר בפחות משווי - אינו פדוי. והקשה על טעם הדבר, והלא אמר שמואל (בב"מ נו) הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, וא"כ מדוע יאה פט"ח חמור מן ההקדש לענין זה.

וצדד הטורי-אבן עפ"י ד' התוס' (בתמורה כז: וע' גם במנחות עא:) דדוקא בעלים הפודים את הקדשם יכולים לפדות שלא

גדר האיסור-הנאה בפט"ח

[הפקעת 'ממון' באיסור"נ; מוכר ומקדש ב'ביני ביני']

ו) ובדברים אלו יבואר מה שאמרו בגמרא (בכורות ט:): שאפילו לרבי יהודה האוסר פטר חמור בהנאה, המקדש את האשה בפט"ח מקודשת, אשה יודעת שיש בו איסור ופודאתו בשה ומקדשת עצמה בהך דביני ביני, כלומר בשוויות החמור העודפת על השה שמפסדת.

וצריך באור, דהנה הקשה הרשב"א (בקדושין נו) מדוע לא נאמר כן בכל איסורי הנאה הנשרפים שאפרן מותר (כדתנן שלהי תמורה), אשה יודעת שהדבר אסור ומקדשת עצמה באפר השה פרוטה. ותיירץ דהאפר הוא פנים חדשות ואינו הדבר עצמו. ואין מובן סו"ס מדוע לא תתקדש בשווי שיש בדבר בכך שאפשר להפיק ממנו אפר. וביאר הגרשש"ק (שערי ישר אט) שאיסורי הנאה מופקעים מתורת ממון מצד דין התורה [ולא משום מניעת ההנאה והשימוש מהם בפועל], הלכך אף אותו שווי ממוני שיש בו מצד האפר הטמון בו, גם הוא מופקע מתורת ממון. ורק האפר אחר שנוצר בפועל הריהו 'פנים חדשות' ואינו מופקע מתורת ממון, אבל בעוד החפץ קיים, כל מה שאפשר להוות ולהפיק ממנו גם כן נידון כעפרא ואינו 'ממון'.

מעתה יש לשאול מה נשתנה פטר חמור שהאשה מקודשת בהך דביני וביני [וכן לענין מכירה, וכמבואר בפוסקים (יו"ד שכא) שמותר לכתחילה למכור פט"ח לישראל אחר, בהך דביני ביני] משאר איסורי הנאה; נהי שיכולה להפיק ממנו שווי, הלא עתה הוא אסור בהנאה ומופקע מתורת ממון. והנה כיוצא בזה הקשו האחרונים (ע' קצוה"ח תו; משיב דבר ח"ב נו) אודות קידושי אשה בקדשים קלים ומכירתם אליבא דרבי יוסי הגלילי, והלא כל הקדשים אסורים בהנאה. וכן לענין מעשר שני למ"ד ממון הדיומי, ועוד.²

ופירשו אחרונים (מנחת ברוך לד לה; חדושי הגרשש"ק ב"ק טז; קה"י ב"ק יג) שיש להבחין בין כל איסורי הנאה שאיסורם איסור עצמי, משום הרחקת הדבר ומאיסותו, כגון ערלה וכלאי הכרם וכד' - בהם הפקיעה ממנו התורה לגמרי תורת ממון, ובין אלו שהאיסור נובע מפני מצוותם, שהואיל ומוקדשים ומיועדים הם למצוה מסוימת, אסרה תורה להשתמש בהם לצרכים אחרים שאינם למצוה, כדוגמת קדשים ומעשר שני. על כן כל שימוש שאינו מהווה סתירה ושינוי מהמצוה אינו אסור, הלכך כשמוכר קדשים לאחר כדי שיקריבם הלוקח, אין בהנאת מכירה זו משום סתירה למצוה ולכן הנאה כזו לא אסרה תורה, שהרי אין האיסור נובע ממאיסות החפץ אלא משום שינוי מיעודו ותכליתו. וכמו כן תירצו לענין פטר חמור, הואיל והאיסור-הנאה בא רק כמגן למצוה, אין הנאה כזו בכלל האיסור, שהרי האשה תקיים בו מצות הפדיון.

אמנם לפי האמור הדבר מבואר טפי [אם כי סברת האחרונים נכונה מצד עצמה]; לא רק שהאיסור מהווה 'מגן' למצוה אלא כל עיקרו של האיסור-הנאה בפטר חמור הוא מעיקר מהות המצוה [למאי דקיי"ל כרבי יהודה], שהרי המצוה היא לפדותו מיד ה' - מיד הכהן, ובמה מתבטא הדבר שהפט"ח קודם שנפדה הוא כביכול ברשות הכהן - באיסור הנאה השימוש. ועל כן רק שימושים

יב) לכאורה היה נראה דהא דאיסור"נ מופקע מתורת בעלות אינו משום האיסור אלא משום שביד כל אדם ליטלו ולבדו, וכמבואר בתוס' ב"ק מה. וביתר ביאור בתור"פ שם, דאף אם שור הנסקל מותר מחיים, כיון שביד כל אדם ליטלו ולסקלו לאו ממון בעלים הוא. וא"כ פט"ח וכל הנך דדאי אסור ליטלו - יש בו תורת ממון ובעלות. > לברר <

המנוגדים למצוה נאסרו, ולא כגון מכירה או נתינה לישראל אחר שיפדהו הוא.

ומובן שבקיום מצות הפדיון הותר הפט"ח בהנאה הגם שלא חל שום איסור על השה, שאין הפדיון הזה כחילול של קדושה או של איסור מדבר על דבר [דלא מצינו פדיון באיסור הנאה. וגם לא נתפס השה בשום איסור], אלא פדיון דרך מקח וקניה מהכהן הוא, להיות מעתה ממנו של הבעלים לגמרי.³

[דמי פטר חמור]

ו) והנה הרמב"ם (בכורים יבד) פסק שאם מכר פט"ח קודם פדיון - דמיו אסורים בהנאה (ומקורו בסוגיא דבכורות י:). וכבר השיג הראב"ד הלא איסורי הנאה אינם תופסים דמיהם מלבד ע"ז ושביעית (וכן פסק הרמב"ם במאכ"א ח,טז). וביותר תמה הנוב"י (יו"ד פד) הלא משנה ערוכה היא בפטר חמור (בקדושין נו): מכרן וקידש בדמיהן מקודשת. [ואף הרמב"ם עצמו פסק כן (אישות ה,ב), שכל איסור"נ מלבד ע"ז אם קידש בדמיהן מקודשת].

וכבר הקשה כן המאירי (קדושין נו), ותיירץ שכוונת הרמב"ם שדמי פט"ח אסורים רק על הבעלים המוכר ולא לכולי עלמא, ואינו ענין לע"ז ושביעית שהדמים עצמם נתפסים באיסורא ואסורים לכו"ע. וא"כ סובר הרמב"ם שבקדושי כסף סגי בכך שהאשה קיבלה ממון אף על פי שהבעל לא נתן 'ממון' שהרי הדמים אסורים עליו בהנאה.

ובאור הדברים כמו שכתבו בשער המלך (אישות ה) ובשערי ישר (גכה), על פי מה שאמרו בירושלמי (מובא בראשונים קדושין שם) בטעם הדין דמכרן וקידש בדמיהן מקודשת, מפני שהדמים הם כ'גזילה' כלומר שהואיל והאיסור"נ מופקעים מתורת ממון ואין להם דמים, א"כ אותם דמים שמקבל עבורם אינם 'דמי האיסור' אלא כדמים בעלמא שקיבל. והרי כל זה שייך בשאר איסורים, אבל בפטר חמור הלא אין הפקעת ממון בעצם שהרי יכול לקדש ולמכור לכתחילה בהך דביני וביני, אלא האיסור בא בשביל המצוה כנ"ל, אם כן כשמוכר [באופן האסור, כגון שמכר לגוי שלא יפדהו] ומקבל דמים, שפיר חשיבי הדמים דמי איסורי הנאה ואם נהנה מהם נמצא נהנה מן הפט"ח באיסור.⁴

ולפי האמור לעיל מוטעמים הדברים טפי, שהואיל ואיסור ההנאה בפט"ח עניינו הגבלת הבעלות עליו עד שייקנה' מן הכהן, א"כ כך לי אם סותר את בעלות הכהן על ידי ההנאה מגוף הפט"ח או מדמיו [שהרי האיסור אינו מחמת החפצא אלא מחמת הבעלות, על כן אין לחלק בין הנאת הגוף להנאת דמים].

יג) ממוצא הדברים מתבאר שבספק פט"ח שמפריש שם לעצמו, אין זה לצורך הפקעה מאיסור גרידא, אלא פדיון משבט הכהנים, בכך שמעביר השה לבעלותם כלפי שמיא [ולפי ר"ת שיתכן להפריד הפדיון מממון כהנים, שמא י"ל שהפדיון הוא פרייה מרשות גבוה, בדוגמא רחוקה ממה שמצינו בגמרי איסור (ח) שמתיר בזה]. ומ"מ נראה לקיים עיקר התירוץ, כי סו"ס יש לו בפט"ח ממון בעצם מצד מה שיכול יכול להשאיר החמור באיסורו, שהרי כל חלות האיסור הוא בשביל המצוה ול"ש איסור בלא מצוה. והנצי"ב (בדף יב) כתב כיון שבאופן זה אין הפדיון ניתן לכהן אין הפדיון מצוה אלא התרת איסור גרידא ואם ירצה ישאירו באיסורו. ובתו"א (י"ד) נסתפק בדבר.

יד) אך יש להעיר שהרמב"ם השמיט הך דמקודשת ביני וביני, וסתמית דבריו מורה שאסור למכור ולקדש בכל אופן [ואולי ס"ל שכל הנאת שימוש נאסרה באיסור"נ ול"ד הנאה ממונית, ואילו ליטותו בזה ע"ז (ו,ט וכו')]. שאסור לשחוט בסכין של ע"ז אעפ"י שמפסיק ממון בכך. והרא"ש אויל לשיטתו (בחולין ח) שמתיר בזה. ומ"מ נראה לקיים עיקר התירוץ, כי סו"ס יש לו בפט"ח ממון בעצם מצד מה שיכול לפדותו, על כן קולות זו היא הגורמת להחמיר בדמים, כאמור בפנים. וכן מבואר ברמב"ם (נגבה ב,ג) 'הגונב פט"ח של חברו קודם שיפדה' - משלם תשלומי כפל לבעלים, שאע"פ שאינו עכשיו שלו ראוי להיות לו אחר שיפדה. ומשמע תשלומי כפל מלאים ולא רק דביני ביני (וכמו שדקדק באבן האול). והיינו מהטעם האמור - שיש לו בו ראויות-הנאה במלו לאחר שיפדה. ואולי יש לבאר באופן נוסף דא דמיו אסורים, דפט"ח שאני משאר איסור"נ והואיל ויש לו פדיון השווה חכמים לע"ז ושביעית שיש להם תפיסת האיסור דמיהם וחליפיהם. ומקור הדבר מהסוגיא בדף י: שהוציץ התנא בפט"ח לאסור הנאת דמיו. (וראשון עיקר).

ה העולה מכל האמור שיסוד הפדיון בפט"ח הוא כענין מקח מרשות כהנים, ולא חילול קדושה ואיסור. ולפי"ז מבוארת שיטת רש"י שלא תיתכן הפרשה להפקיע את האיסור בלא חלות ממון כהנים על הפדיון, שהרי התפסת ממונא דכהנים היא מהות הפדיון.

וכן מובן הדין דישראל שירש מאבי אמו כהן שמפריש טלה לעצמו [ולכאורה אין מובן הלא החמור שייך לו בלא"ה כשאר פט"ח הנולד לו, ואת השה לא ירש מהכהן] - שהואיל ויש לכהנים בעלות בפט"ח על הפדיון וההקנאה לישראל בפדיונו, הרי זקנו הכהן שבא פט"ח זה לידי, זכה בבעלות זו אשר בפט"ח. על כן בן בתו שירש אותו פטור מליתנו לכהנים.

ומתיישבת קושית הקה"י שמדין זה מוכח לכאורה שניתן לחלק בין הפדיון להתפסת הממון לכהן, שאם לא כן מדוע לא יצטרך ליתן עתה הפדיון לכהן - אך לפי האמור הדבר מבואר: אמנם מצות הפדיון ענינה וקיומה בנתינה לכהנים, אך באופן זה שכבר זכה הכהן (אבי האם) בממון בהיות הפט"ח שלו, סגי עתה במעשה הפדיון [אבל בלא פדיון לא סגי, וכמו במעשר שאעפ"י שעיקר מצוותו הוא הנתינה, חייב הלוי והעני בהפרשה], וכשפודה הרי ממילא זכה בו הורש מכח אבי אמו, והרי נעשתה כאן המצוה בשני שלבים, תחילה ניתנה הזכות בפדיון לכהן ואח"כ נעשתה פעולת הפדיון ע"י יורשו שמימש את בעלות זקנו. וזהו שכתב החזו"א שזכה הכהן בהאי פט"ח בזכות פדיונו.

[ישוב הקושיות לאור האמור]

מבואר אם כן מכל האמור שנתנית הפדיון לכהן איננה דין נפרד של 'מתנות כהונה' שזיכתה תורה את הכהנים בפדיון הפט"ח, אלא הוא ממהות מצות הפדיון, שהפדיון עצמו יסודו כהחלפת ממון הכהן, דהפט"ח נידון כממונם של כהנים [לענין דין הפדיון] ופודים אותו על ידי 'דרך מקח' בנתינת שוה או דבר אחר לכהן.

והדברים מבוארים בירושלמי (סוף"ב דקדושין, הביא בזכר"י שם), שפירשו שם כיצד יתכן שהפט"ח אסור והשה מותר - שהוא כמו במעשר עני שאעפ"י שבעודו טבל הוא אסור, בהפרשתו הוא מותר לזרים. והרי נתבאר בתחילת הדברים (עפ"ד המרגינתא טבא) שעיקר המצוה במעשר הוא הנתינה, ואילו דין הפרשה מסתעף מהנתינה [ובזה שונה מעשר מתרומה, שהתרומה שאסורה לזרים, יסוד דינה הוא בהפרשתה והרמתה, ואילו הנתינה לכהן היא ענין לעצמו, אבל מעשרות המותרים לזרים, עיקר דינם הוא הנתינה וכתוצאה מכך מסתעף דין טבל]. והרי הוא גדר דין פדיון פט"ח, שיסודו משום ממון כהן ואילו האיסור מסתעף ממילא.

והרי זכינו לראות כמה נפלאים ומדוקדקים דברי הרמב"ם שהכליל הנתינה לכהן בעיקר מצות הפדיון - הגם שמיד שהפריש הפדיון אינו חייב עוד באחריותו, והיינו משום שכבר נתקיימה הנתינה בעיקרה במה שנעשה ממון הכהנים. והרי כלשון זו נקט במצות המעשרות [ולא בתרומות], ואף שם מיד שהפריש המעשר שוב אינו חייב באחריותו ללוי ולעני אם אבד, שכבר נתקיימה עיקר הנתינה דנעשה ממון השבט, ואעפ"כ עיקר דין הפרשה בהם יסודו משום הנתינה, כמו שכתב במרגינתא טבא. וכן הגדר במצות פדיון.

נמצאת דעת הרמב"ם בזה כשיטת רש"י שאי אפשר להפריד את הפקעת האיסור מהתפסת ממון לכהנים כמו שנתבאר - כי כל יסוד הפדיון הוא בדין הממון, והאיסור-הנאה נובע בתולדה ממצות הפדיון כפי שנתבאר.²²

גדר דין עריפה לאור האמור

ט והנה הרמב"ם (רפ"ב מבכורים) כתב שהעריפה מצות עשה. והראב"ד תמה שאין העריפה מצוה אבל עבירה היא ומזיק נקרא ומפסיד ממונו של כהן. ומקורו של הרמב"ם פירש הכס"מ, מפשט לשון המושג (בכורות ג') מצות פדייה קודמת למצות עריפה. ולפי האמור מתבאר טעמו ושיטתו של הרמב"ם, כי גם העריפה היא הוראת בעלות ה' על הבכור אשר נתנו לכהנים, וכשאין פודה מהכהנים חוזר הדין לשרשו שטעון עריפה ונאסר לגמרי.

וזהנה התוס' (ט:) כתבו שבספק פט"ח אם אינו פודהו אינו חייב לעורפו. והריט"א (אות ד) הבין דמיירו התוס' אף לרבי יהודה שחייב לפדותו להפקיע איסורו, מ"מ אין חייב לערפו דספק ממון לקולא. והמנ"ח הרעיש על סברא זו, הלא העריפה מצוה היא ואינה ענין לספק ממון, אטו מצוה שעולה בדמים לא יהא מחוייב לעשותה בספק משום שספק ממון לקולא?! ולכן פירש שהתוס' קאי אליבא דר' שמעון שהיות ואינו חייב לפדות הספק, כך אינו מחויב לערוף, שהעריפה במקום פדייה עומדת. והביא שהרמב"ם [שפסק כר' יהודה] אכן נקט שבספק חייב לערוף. אמנם בשו"ת אחיעזר (ח"א כ"ט) צדד ליישב הבנת הריט"א, ופירש משום שמצות העריפה עיקר עניינה להפסיד הממון, כדתני לוי (י:) הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו. על כן נידון זה כספק ממון. ולהנ"ל מוטעם הדבר, כי בעצם מצות העריפה ענינה השבת הבעלות לה' כל שלא קנה הכהן בפדיון, ועל כן בספק אינו חייב בהשבת הבעלות, ככל דין ספק ממון].

20 וא"ש לפי"ז השמטת הרמב"ם לזה דשה אחד פודה כמה פטרי חמורים (ובכ"י עמד על זה), שהרי מבואר שנוקט הרמב"ם כפרש"י שרק אם חזר וקנאו מהכהן פודה, ובה אין חידוש [כמרומו בלשון התוס' (ד: ופודה) דלפרש"י אין חידוש במה שחזר ופודה. ואמנם הרמב"ם בפיה"מ פירש פשט המשנה בענין אחר].

עיקרי דברים לשיעור שצו

א ויסוד הענין, כי בעצם נתקדשו הבכורות לשמים - באדם ובבהמה - אלא שהתורה 'פדתה' קדושתם בכך שהטילה חובה ליתן פדיונם לכהן.

בבכור בהמה טמאה, החילה התורה עליו איסור הנאה [למאי דקיימא לן כרבי יהודה] כהגבלת בעלות הישראל, ובכך מתאפשרת חלות פדיון, על ידי 'קניית' ישראל אותו מאת הכהנים. [בזה שונה פט"ח מבכור אדם המותר קודם פדיון, ששם אין חלות פדיון אלא טכסים מעשה פדיון, שכך היא צורת המצוה להעשות, הואיל ובשורש הדברים יש פדיון ממש לכל הבכורות כאמור. ואילו בפט"ח יש גם חלות פדיון בפועל]. (ד)

וזה גדר מצות העריפה [להרמב"ם] אם אינו פודה - להשיב כביכול את הבעלות שעל הבכור לה, מאחר ולא קנהו הישראל בפדיון. [ולחתום, ספק בעריפה לקולא, כי הוא נידון ממוני בעיקרו כאמור]. (ט)

ד בזה יש לבאר הדין שמותר למכור או לקדש אשה בפט"ח בהפרש שבין דמי החמור לדמי השה - כי איסור הנאה מפט"ח אינו מצד עצם החפצא רק מצד מצות הפדיון, הלכך רק הנאה המונעת או סותרת למצוה נאסרה, אבל כשמוסרו לאחר שיפדנו, מותר. (י)

ועוד שונה איסור הנאה של פט"ח משאר איסורי הנאה (להרמב"ם), שדמיו אסורים בהנאה לבעלים - שהואיל והאיסור אינו נובע ממאיסות החפץ כשאר איסורי הנאה אלא משום יעודו למצוה, כך לי אם נהנה בגופו או בדמיו אסור. (י)

א הרמב"ם הגדיר את נתינת פדיון פט"ח לכהנים כחלק ממצות הפדיון [וכלשונו במצות המעשרות - ליתנם ללוי או לעני, בניגוד למצות התרומות]. ואף על פי שבהפרשה כבר יצא ידי חובתו ושוב אינו חייב באחריותו, והרי ההפרשה היא עיקר קיום המצוה ולא הנתינה (וכמוש"כ הריט"א והמנחת-חינוך) - נראה שלשיטתו מהות הפדיון הוא ענין 'מקח' והחלפה של החמור מהכהנים [שנחשב כשייך לכהנים לענין הפדיון] בשה, ובהפרשה עובר השה לרשות שבט הכהנים. נמצא שהפדיון חל רק בהתפסתו להיות ממון-כהנים. (אח)

הרי שפדיון פט"ח אינו כחילול והעברת קדושה מחפץ לחפץ [כגון חילול הקדש] אלא כמקח. ועל כן השה לא נתפס באיסור הפט"ח. ודומה זה (כפי שאמרו בירושלמי) להפרשת מעשר ללוי או לעני, שעל ידי הפרדתו והתפסתו להיות ממון השבט, בלא חלות קדושה ואיסור על המעשר, פקע ממילא איסור טבל מן הפירות. **מן** הטעם הזה, שונה פדיון פט"ח מהקדש לענין חילולו על חפץ הפחות משוויו [חוץ משה], שבהקדש חל הפדיון 'דרך חילול' על כל דבר, ואילו בפדיון פט"ח צריך 'דרך מקח' דוקא, וזה אי אפשר אלא בשוויו (עפ"י זכר יצחק). (ח ה)

ב וכך היא שיטת רש"י, במה שנקט [דלא כרבנו תם] שאי אפשר לפדות שני ספקי-פטר-חמור בשה אחד - שהואיל ויסוד הפדיון הוא העברת בעלות, אי אפשר לפדות בדבר שכבר עבר לבעלות הכהנים. [הגם שמחמת הספק נשאר הישראל הבעלים בפועל, אבל הבעלות-דקמי-שמיא עוברת לכהנים]. (ב ח)

